

*Стасюк Т. В.,**доктор філологічних наук, професор,**завідувач кафедри філології**Дніпровського державного аграрно-економічного університету*

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

Анотація. Стаття досліджує категоризаційні, концептуальні та вербалізаційні аспекти реалізації смислів морально-етичної сфери у професійному спілкуванні. Автором обґрунтовано визначальну роль морально-етичних цінностей у формуванні високоморальної особистості та високоєфективного професіонала.

Значна увага приділена категоризації та концептуалізації як лінгвістичним категоріям, які продукують професійне мислення, спілкування й фахову діяльність. Доведено, що вони зумовлюють пізнавальні процеси виявлення, осмислення та розв'язання професійних завдань, засновані на системі мислинних дій і детерміновані індивідуально-особистісними рисами фахівця.

Схарактеризовано особливості концептуалізації професійного мислення й професійного спілкування: 1) вищий пізнавальний процес пошуку, виявлення та розв'язання проблем професійної діяльності; 2) специфічно фахове мислення, що має практичну спрямованість, конкретність та конструктивність; 3) компетентне мислення, що має творчий характер, оперує різноманітними евристиками як прийомами рішення професійних творчих завдань; 4) спілкування, спрямоване на досягнення результатів, ефективності роботи, розвиток відповідальності, підтримання виконавської та організаційної дисципліни; 5) комунікація, що забезпечує злагодженість робочих процесів, згуртованість колективу, сприятливу атмосферу.

Досліджено особливості вербалізації морально-етичних понять у професійному дискурсі, що генерується працівниками, фахівцями, професіоналами своєї справи, аналітиками, експертами і науковцями й утворює широку професійну концептосферу. Вона вербалізує чесноти, релевантні для професійного життя. Концепти «працьовитість», «організованість», «відповідальність», «доброзичливість», «товариськість», «честь», «совість» становлять ядро в розумінні таких сторін професійного життя, як ефективність роботи, результативність праці, відповідальність за досягнення, виконавська дисципліна.

Продемонстровано, що морально-етична сфера у концептуальних вимірах у професійному спілкуванні охоплює моральні, духовні й культурні сторони професійного світу. Доведено, що вона задає стандарти мислення, почування, ставлення, детермінує відповідні домінанти в професійній діяльності, спілкуванні, а відтак і концептосфері. Виявлено концептуалізацію як найвищих проявів духу особистості й професіонала, так найпрактичніших понять земного плану буття людини, що відбивають зручність, комфорт, визнання та користь фахівців. Встановлено, що для професійного спілкування притаманне широке вживання понять культурної концептосфери.

Ключові слова: морально-етичні цінності, категоризація, концептуалізація, вербалізація, професійна діяльність, професійне спілкування.

Вступ. Духовна культура, морально-етичні цінності транслюються у свідомість людей завдяки універсальному засобу передавання людської думки та народного духу – мові. Проблемі взаємодії мови та свідомості вивчають у різних площинах, зокрема увагу науковців сьогодні привертає їхній взаємовплив у професійному спілкуванні. Акцентується на впливові свідомості на мову, коли зі зміною дійсності, фахової діяльності, роду зайнятості відбувається і зміна мови й мовлення людини. Проте, вагомим є і зворотній процес – рефлексія свідомості на мову, коли мовна картина світу зумовлює ментальний образ світу, що моделює й генерує вчинки, дії й занятість людини.

Робота людської свідомості в різних видах людської діяльності виявляє залежність ментальної рефлексії світу від типу активності на рівнях «мова – свідомість – діяльність». Професійна майстерність, підготовка, практика, досвід, вміння, навички, виховання, освіта, мотивація, знання, фахові характеристики, професійне поле є важливими рушіями формування та розвитку ментальних, інтелектуальних, комунікативних і власне мовних здібностей людей у професійному середовищі. Мовна картина світу, відтак, зумовлює професійну картину світу і навпаки. Сучасний світ як сукупність професійних спільнот стає відкритою професійно-комунікативною системою, яка є середовищем фахового спілкування, що вербалізує та втілює у відповідні практики професійне мислення у поєднанні з фаховими знаннями та професійними навичками людей.

Для регулювання професійного спілкування, гармонізації виробничих, творчих, організаційних та виконавських процесів важливим є вплив на професійну картину світу певної фахової спільноти, втілення морально-етичних, духовних, культурних настанов у її професійне життя.

Наукова проблема. Вивчення лінгвістичних засобів вербалізації морально-етичних цінностей у професійному спілкуванні як дослідницька проблема в теорії мови залишається зовсім не розробленою, хоча її важливість і значення для фахової комунікації є досить високими. Морально-етичні цінності та їхні особливості у фаховому спілкуванні є когнітивним, аксіологічним, духовним стрижнем, який організовує та скріплює основні світоглядні фактори професійної групи – її менталітет, культуру, мотивацію, цілі, прагнення, інтереси тощо.

Актуальність. Професійне спілкування рефлексує професійну картину світу, яка багатозарово інкорпорує досвід (пізнавальний, навчальний, операційний тощо), вміння (ментальні, фізичні, технічні тощо), навички (виконання, володіння, застосування, повторення, автоматизації тощо), знання (фактів, явищ, процесів, їх зв'язків, властивостей та відно-

шень) професійної діяльності в умовах поділу праці. Вербалізація морально-етичних цінностей у професійному спілкуванні моделює зразки висококультурного, високоморального, ефективного спілкування, покликано гармонізувати людські стосунки, взаємодію, діяльність. Концепти морально-етичної сфери втілюють систему моральних і духовних виявів життя фахівців. Відтак актуальність дослідження визначається факторами: 1) посилюється інтерес до професійного спілкування; 2) постала проблема впливу совісті, моралі, етики на поведінкові механізми роботи фахівців, їхній професійний світогляд; 3) виокремлюється питання про лінгвістичні засоби вербалізації відповідних духовних, психологічних, культурних настанов для фахівців.

На початку 21 століття в теорії мови інтерес до категоризації і концептуалізації дійсності суттєво посилюється. Відомі праці В. Л. Іващенко, І. Б. Штерн, О. О. Селіванової, О. І. Южакової, Л. Ф. Борсук, В. Г. Згурської, С. М. Подолкової, С. В. Постриган, Н. Г. Єсипенко, Л. Р. Джелілової, В. В. Дзундза та інших, які породжують подальші теоретичні та методологічні питання виявлення власне механізмів мовної категоризації і концептуалізації.

Об'єктом дослідження є одиниці різних рівнів мови, засоби вербалізації та мовної концептуалізації морально-етичної сфери. **Предметом дослідження** є аксіологія мовної вербалізації та концептуалізації морально-етичної сфери, яка є духовною базою професійної особистості.

Матеріалом дослідження послужили різні лексикографічні джерела: «Сучасний тлумачний психологічний словник» автора В. Б. Шапар [1], «Сучасний словник з етики» автора М. Г. Тофтуд [2], «Словничок «Азбука моралі»» авторки В. І. Руденко [3], які містять вербалізовані концепти морально-етичної сфери.

Мета статті – дослідити та описати лінгвістичні засоби реалізації морально-етичних настанов у професійних спілках. **Завдання, вирішувані в дослідженні**, такі: 1) розгляд понять категоризації і концептуалізації дійсності у свідомості людей і, зокрема, професійної категоризації і концептуалізації у свідомості фахівців; 2) аналіз вербалізації морально-етичних понять, релевантних у професійному спілкуванні; 3) дослідження морально-етичної сфери у концептуальних вимірах.

Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше розглядаються засоби концептуалізації морально-етичних цінностей у професійному спілкуванні, що характеризується специфікою денотатної області; виділені й систематизовані важливі для професійної сфери сторони моралі та етики, що формують стереотипні професійні цінності, мотивації, почуття, вираження, мовлення, поведінку.

Основний зміст дослідження. Поняття категоризації світу є одним із фундаментальних у людській діяльності та когнітивному підході до вивчення дійсності. З процесами категоризації тісно пов'язані процеси концептуалізації. Проблема мовної концептуалізації дійсності взаємокорелює з питаннями про те, що таке концепт, мовна картина світу, концептуальна картина світу, образ світу.

Категоризація і концептуалізація дійсності у свідомості людей і, зокрема, професійна категоризація і концептуалізація у свідомості фахівців.

Категоризація і концептуалізація є ключовими поняттями в описі пізнавальних здібностей людини. Вони становлять когнітивну класифікаційну діяльність її свідомості. Категоризація

як пізнавальний процес – це розумове співвіднесення об'єкта або події з певною категорією, це також класифікаційна діяльність, в результаті якої людина виробляє когнітивні класифікатори, мережу параметрів для подальшого когнітивного осмислення світу [4].

З поняттям категоризації мовознавці пов'язують поняття концептуалізації як близького типу когнітивної діяльності людської свідомості. Концептуалізацію розуміють як осмислення сприйнятої інформації, виділення релевантних частин, розподілення смислів, що приводить до утворення концептів, концептуальних структур і концептуальної системи у свідомості людини [5].

Свідомість фахівців, задіяних у певній професійній царині, продукує професійне мислення, що, за визначенням Л. Р. Джелілової, є найвищим пізнавальним процесом виявлення, осмислення та розв'язання професійних завдань, заснованим на системі мислинних дій і детермінованим індивідуально-особистісними рисами фахівця [6]. Дослідниця підкреслює, що професійне мислення – складний, особистісний процес, тісно пов'язаний із реальною життєдіяльністю людини, який регулюється на підставі соціальних та індивідуальних критеріїв, здійснюється на засадах цільової активності людини [6]. Ширше кваліфікує поняття професійного мислення В. В. Дзундза: 1) вищий пізнавальний процес пошуку, виявлення та розв'язання проблем у процесі професійної діяльності; 2) специфічно фахове мислення, що має практичну спрямованість, конкретність та конструктивність; 3) компетентне мислення, що має творчий характер, оперує різноманітними евристиками як прийомом рішення професійних творчих завдань [7].

На тлі трактувань поняття професійного мислення розкриваються поняття категоризації і концептуалізації професійного знання як мислинневої діяльності людини щодо орієнтації в професійному світі, розв'язання професійних завдань, прийняття оптимальних специфічно-професійних рішень, орієнтації в потоці різноманітної інформації тощо [8]. Категоризація і концептуалізація професійного знання – виділення знання з такими особливостями, як фаховість, практичність, досвідорієнтовність, професійна цінність, компетентність, зумовленість вміннями й навичками.

Вербалізація морально-етичних понять, релевантних у професійному спілкуванні.

Морально-етична сфера має надзвичайно велике значення в професійному світі, побудованні ділових стосунків і спілкування. Вона задає стандарти мислення, почування, ставлення, детермінує духовні, моральні, культурні доміанти в професійній діяльності, комунікації, а відтак і концептосфері. Ці доміанти інкорпують свою сематику в багаторівневу концептуалізацію комплексу фахових знань, досвіду, навичок та вмінь, набутих людиною у процесі професійної діяльності у межах суспільного поділу праці [9, с. 103]. Найпоширеніші доміанти такого плану в професійній концептосфері виражаються в сукупності концептів, яка вербалізує релевантні для професійного життя чесноти: «працьовитість», «організованість», «відповідальність», «доброзичливість», «товариськість», «честь», «чесність», «совість», «оптимізм», «вдумливість», «взаємопідтримка», «виконавська дисципліна», «здатність працювати в команді», «професійний такт» тощо.

Так, концепт «працьовитість» реалізує концептуальний зміст у сукупності дефініцій:

– сумлінність при виконанні якоїсь роботи, працелюбність, трудолюбність [10];

– якість, яка характеризується працьовитістю, старанністю, наполегливим прагненням до досягнення мети [11];

– риса особистості, що засвідчує готовність брати участь у суспільно корисній діяльності й досягати високих стандартів якості [12];

– риса характеру, що полягає у позитивному ставленні особистості до процесу трудової діяльності [13];

– позитивна духовно-моральна і воляова якість особистості, яка полягає в прагненні та вмінні сумлінно, захоплено і з почуттям задоволення здійснювати трудовий процес, виконувати трудові функції [13];

– риса характеру, що полягає у позитивному ставленні особистості до процесу трудової діяльності, любов до праці, прагнення багато і старанно працювати [14];

– одна з основ життєвого успіху, бажання віддавати свій час, сили і увагу роботі [15].

Концепт «організованість» реалізує відмінні категорійні ознаки у своєму змісті:

– єдність дії, єдність практичної реалізації [16];

– упорядкованість у дії, діях, злагоженість, лад, порядок [17];

– організованість пов'язана і з дисциплінованістю, з плануванням своїх дій і продумуванням того, які кошти потрібні для досягнення мети [18];

– вміння і здатність особистості до такого упорядкування своїх дій, яке забезпечує максимальну ефективність діяльності [18];

– вміння людини планувати свої дії і вчинки, вміння керуватися цими планами у діяльності, в поведінці [18].

Попри досить просту суть терміну «відповідальність», існує велика кількість його визначень. Мабуть, найпростішою відповіддю на запитання «Що таке відповідальність?» буде твердження: *Відповідальність – це усвідомлення обов'язку і готовність його виконувати* (визначення наше – Т.С.).

– покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова [19];

– усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для суспільства і соціального розвитку, вчинків особи з погляду інтересів суспільства або певної групи [20];

– здатність визначати, якими будуть наслідки дії, наприклад, на кого це вплине або яку матеріальну шкоду може спричинити [21];

– свідоме ставлення особи до суспільної необхідності, загальних потреб, обов'язків, норм, цінностей; усвідомлення суб'єктом суті та значення власної діяльності, її наслідків для суспільства, колективу, групи або кола [22];

– зобов'язаність людини свідомо виконувати вимоги відповідно до морального обов'язку, спеціальних норм та відповідати за свої дії перед собою, іншими людьми, колективом та суспільством [23];

– здатність особистості здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання і давати самооцінку здійснюваним учинкам [23].

Концепт «доброзичливість» реалізує концептуальний зміст у сукупності дефініцій:

– властивість бути доброзичливим, проявляти доброзичливе ставлення до інших [24];

– властивість бути ласкавим, дружнім та ввічливим [24];

– виявлення благожелання, розуміння і турботи по відношенню до інших людей [25];

– якість, яка допомагає бути привітним, люб'язним, співчутливим і турботливим [25];

– здатність відчувати бажання, щоб іншому було добре, або прагнення зробити для нього щось добре, або надія, що добро трапиться з самим собою [26];

– готовність відповісти добром, якщо партнер буде в цьому зацікавлений і проявить ініціативу: попросить або хоча б дасть знати, що йому щось від нас треба [27].

Концепт «товариськість» розкриває свій зміст у таких визначеннях:

– форма моральної культури, що відображає потребу у спілкуванні, спільній діяльності [28];

– симпатія, спільність цілей, схожість життєвих поглядів [28];

– прагнення до взаємодопомоги, взаєморозуміння [28];

– любов і уміння спілкуватися з людьми; відкритість, привітність [28].

Концепт «честь» реалізує концептуальний зміст у чисельних дефініціях:

– сукупність вищих моральних принципів, якими людина керується у своїй громадській і особистій поведінці [29];

– те, що дає право на шану, повагу, визнання [30];

– риса людини, коли стосовно задоволення своїх потреб вона залежить тільки від свого працелюбства, від своєї поведінки і від свого розуму [31];

– шляхетність, гідна поведінка та вміння відповідати за свої вчинки [32];

– суспільна оцінка особистості, міра її духовних, соціальних цінностей [33];

– позитивна моральна репутація, добре ім'я окремої людини чи спільноти [33];

– повага та пошана; зовнішній вияв поваги й пошани; знаки вшанування [33];

– синонім найкращих духовних якостей особистості (благородство, совість та ін.) [33].

Чи не найважливішим концептотвірним ядром у аксіології морально-етичної сфери є поняття «совість», яке реалізується у сукупності дефініцій:

– усвідомлення і почуття моральної відповідальності за свою поведінку, свої вчинки перед Богом, самим собою, людьми, суспільством; моральні погляди, принципи, переконання; сумління [34];

– суворий внутрішній прокурор, який невідступно стежить за тим, щоб людина дотримувалася загального закону обов'язку як вищого принципу своєї моральності [35];

– коли Бог створив людину, то Він вклав в неї щось Боже-ственне, деякий помисел..., який провіщує розум і показує їй, що добре і що зле; це є природний закон [36];

– психологічний процес, викликаний емоціями та раціональними асоціаціями, що ґрунтуються на моралі та системі особистісних рис [37];

– почуття моральної відповідальності за свою поведінку, принципи, погляди, переконання [37].

Отже, вербалізація морально-етичних понять, релевантних у професійному спілкуванні, здійснюється у професійному

дискурсі всіма учасниками професійної комунікації, як то працівники, фахівці, професіонали своєї справи, включаючи аналітиків, експертів і науковців, які це спілкування досліджують.

У професійній концептосфері експлікуються сукупності концептів, що вербалізують чесноти, релевантні для професійного життя. Так, концепти «працьовитість», «організованість», «відповідальність», «доброзичливість», «товариськість», «честь», «совість» становлять ядро в розумінні таких сторін професійного життя, як результативність праці, ефективність роботи, відповідальність за результат і досягнення, виконавська й організаційна дисципліна, злагоженість робочих процесів, згуртованість колективу, сприятлива для результативності атмосфера, позитивна емоційна мотивація.

Морально-етична сфера у концептуальних вимірах.

Концептуалізація у людському розумі відображає тонкощі сприйняття дійсності, а саме способи усвідомлення, організації та інтерпретації світу через когнітивні структури. Цей процес є динамічним та формується особистим, культурним, соціальним та професійним досвідом. Професійна концептуалізація демонструє те, як думка, мова та діяльність взаємозумовлені, як лінгвістичні структури відображають концептуальні структури та передають семантику.

Зміст концепту «працьовитість» виводиться із сукупності поглядів фахівців, мислителів, учених на сутність працьовитості як: *сумлінність при виконанні якоїсь роботи; працелюбність, трудолюбність; старанність, наполегливе прагнення до досягнення мети; готовність брати участь у суспільно корисній діяльності; готовність досягати високих стандартів якості; позитивне ставлення особистості до процесу трудової діяльності; прагнення та вміння сумлінно, захоплено і з почуттям задоволення здійснювати трудовий процес, виконувати трудові функції; любов до праці, прагнення багато і старанно працювати; бажання віддавати свій час, сили і увагу роботі* тощо.

Концепт «працьовитість» може вербалізуватися в субконцептах «старанність», «сумлінність», «цілеспрямованість», «прагнення», «працелюбність», «трудолюбність», «захопленість», «наполегливість», «дисциплінованість», «самодисципліна», «відповідальність» тощо.

Зміст концепту «організованість» охоплює сукупність концептуальних ознак: *єдність дії; єдність практичної реалізації; упорядкованість у дії, діях, лад, порядок, злагоженість; дисциплінованість; планування своїх дій і розрахунок коштів для досягнення мети; максимальне підвищення ефективності діяльності; вміння планувати дії і вчинки; вміння керуватися планами у діяльності* тощо.

Концептові «організованість» можуть бути притаманні такі вербальні реалізації: «упорядкованість», «злагоженість», «сумлінність», «порядок», «лад», «спланованість», «налаштованість», «дисциплінованість», «узгодженість», «підготовленість», «цілісність», «послідовність», «ефективність», «добročесність», «толк», «зібраність», «підтягненість» тощо.

Зміст концепту «відповідальність» згенеровано сукупністю дефініцій, що їх наводять словники, енциклопедії та наукові джерела: *серйозність ставлення; обов'язок відповідати за роботу; опікування справою, діяльністю; давання відповіді за слова, вчинки, дії; свідоме ставлення особи до покликання; рефлексія на вимоги суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань; усвідомлення суті та значення діяльно-*

сті; усвідомлення наслідків чогось для суспільства і соціального розвитку; задоволення інтересів суспільства або певної групи; здатність передбачати події; усвідомлення загальнозначущого обов'язку; власні переконання та моральні принципи; прогнозування наслідків певного вчинку; передбачення наслідків порушення правил, законів; здатність визначати наслідки дій; усвідомлення суспільної необхідності, загальних потреб, обов'язків, норм; зобов'язаність виконувати моральні обов'язки, засвоєння соціальних цінностей, норм і правил поведінки; здатність до морального самоконтролю, формулювання моральних власних обов'язків, їхнього виконання і самооцінки; критичність і постійний контроль за власними діями тощо.

Цей концепт може вербалізуватися в субконцептах «сумлінність», «зобов'язання», «зобов'язаність», «організованість», «повинність», «призначення», «раціональність», «дисциплінованість», «самодисципліна», «надійність», «серйозність», «благонамірність» тощо.

До структури концепту «доброзичливість» входять концептуальні ознаки: *властивість бути доброзичливим; прояв доброзичливого ставлення; ласкавість, дружність і ввічливість; розуміння і турбота до людей; безкорисливість; доброта один до одного; бажання добра іншому; готовність відповісти добром, привітність, люб'язність, співчутливість і турботливість; готовність допомогти іншим; прагнення благодійності* тощо.

Концепт «доброзичливість» втілюється в таких вербальних реалізаціях: «доброта», «ласкавість», «привітність», «ласка», «ввічливість», «приязнь», «приязність», «щирість», «прихильність», «чуйність», «співчуття», «співчутливість», «людяність», «турбота», «турботливість», «люб'язність», «шана», «пошана», «симпатія», «сумлінність», «повага» тощо.

Зміст концепту «товариськість» формується концептуальними ознаками: *потреба людини у спілкуванні; потреба у спільній діяльності; симпатія і щирість; спільність цілей; схожість життєвих поглядів; прагнення до взаємодопомоги; схильність до взаєморозуміння; уміння спілкуватися з людьми; відкритість до спілкування, привітність з людьми* тощо.

Концепт «товариськість» втілюється в таких вербальних реалізаціях: «дружність», «дружелюбність», «лагідність», «привітність», «ввічливість», «приязнь», «приязність», «щирість», «прихильність», «люб'язність», «ласкавість», «чуйність», «людяність», «пошана», «симпатія», «повага», «комунікабельність», «взаєморозуміння», «єдність», «рівність», «відкритість», «любов» тощо.

Зміст концепту «честь» формує сукупність дефініцій, що їх наводять словники, довідники та ділові статті: *сукупність вищих моральних принципів; принципи громадської та особистої поведінки; те, що дає право на шану, повагу, визнання; задоволення своїх потреб тільки від свого працелюбства, своєї поведінки і свого розуму; шляхетність, гідна поведінка та вміння відповідати за свої вчинки; суспільна оцінка особистості, міра її духовних, соціальних цінностей; позитивна моральна репутація, добре ім'я окремої людини чи певної спільноти людей; повага та пошана; зовнішній вияв поваги й пошани; синонім найкращих духовних якостей особистості (благородство, совість та ін.)* тощо.

Концепт «честь» втілюється в таких вербальних реалізаціях: «гідність», «повага», «шана», «пошана», «шанування», «чеснота», «почесть», «прихильність», «імідж», «репутація»,

«авторитет», «престиж», «реноме», «слава», «самоповага», «данина», «ім'я» тощо.

Зміст концепту «совість» експлікується також у сукупності різних трактувань природи совісті як: *внутрішнього голосу; духовного інстинкту; тонкого природженого морального почуття; почуття моральної відповідальності; внутрішнього морального закону; моральної свідомості; здатності розрізняти добро і зло; почуття правильності чи неправильності* тощо.

Різноманіття проявів концептуальних ознак поняття «совість» містить численні субконцепти, наприклад: «сумління», «сором», «моральність», «чистота», «розуміння», «знання», «вказівка», «чутливість», «чесність», «надійність», «уміння тримати слово», «відповідальність», «примирення з усіма», «самосвідомість» тощо.

Отже, морально-етична сфера у концептуальних вимірах у професійному спілкуванні характеризується широким когнітивним охопленням моральних, духовних і культурних сторін професійного світу. Вона задає стандарти мислення, почування, ставлення, детермінує відповідні доміанти в професійній діяльності, спілкуванні, а відтак і концептосфері.

Концептуалізуються найвищі прояви духу професіонала і насамперед особистості, наприклад: «сумління», «сором», «чистота», «моральність», «благородство», «честь», «співчуття», «любов».

Концептуальне втілення виявляють і найпрактичніші поняття земного плану буття людини, що відбивають зручність, комфорт, визнання та користь людей – фахівців своєї справи, наприклад: «престиж», «реноме», «імідж», «авторитет».

Для професійного спілкування притаманне широке вживання понять культурної концептосфери, наприклад «доброчесність», «сумлінність», «благонаміреність», «привітність», «ввічливість», «чуйність», «людяність», «турботливість», «люб'язність», «шана», «пошана», «ввічливість» тощо.

Висновки:

1. Вербальні, концептуальні та аксіологічні аспекти реалізації смислів у морально-етичній сфер доводять визначальну роль морально-етичних цінностей у формуванні високomorальної особистості та високоефективного професіонала.

2. Категоризація та концептуалізація є основними лінгвоконцептуальними категоріями, які продукують професійне мислення, спілкування й фахову діяльність. Вони зумовлюють пізнавальні процеси виявлення, осмислення та розв'язання професійних завдань, засновані на системі мислинневих дій і детерміновані індивідуально-особистісними рисами фахівця. Поняття професійного мислення й професійного спілкування мають такі особливості концептуалізації: 1) вищий пізнавальний процес пошуку, виявлення та розв'язання проблем професійної діяльності; 2) специфічно фахове мислення, що має практичну спрямованість, конкретність та конструктивність; 3) компетентне мислення, що має творчий характер, оперує різноманітними евристиками як прийомами рішення професійних творчих завдань; 4) спілкування, спрямоване на досягнення результатів, ефективності роботи, розвиток відповідальності, підтримання виконавської та організаційної дисципліни; 5) комунікація, що забезпечує злагодженість робочих процесів, згуртованість колективу, сприятливу атмосферу.

3. Вербалізація морально-етичних понять у професійному дискурсі здійснюється працівниками, фахівцями, професіо-

налами своєї справи, аналітиками, експертами і науковцями й генерує широку професійну концептосферу. Вона охоплює сукупності концептів, що вербалізують чесноти, релевантні для професійного життя. Концепти «працьовитість», «організованість», «відповідальність», «доброзичливість», «товарицькість», «честь», «совість» становлять ядро в розумінні таких сторін професійного життя, як результативність праці, ефективність роботи, відповідальність за результат і досягнення, виконавська й організаційна дисципліна.

4. Морально-етична сфера у концептуальних вимірах у професійному спілкуванні охоплює моральні, духовні й культурні сторони професійного світу. Вона задає стандарти мислення, почування, ставлення, детермінує відповідні доміанти в професійній діяльності, спілкуванні, а відтак і концептосфері. Спостерігається як концептуалізація найвищих проявів духу особистості й професіонала, так найпрактичніші поняття земного плану буття людини, що відбивають зручність, комфорт, визнання та користь людей – фахівців своєї справи. Також для професійного спілкування притаманне широке вживання понять культурної концептосфери.

Перспективи подальших досліджень передбачають удосконалення методологічного апарату опису й дослідження морально-етичної, психологічної, духовної, культурної сфер буття особистості і фахівця. Релевантним видається створення когнітивної моделі категоризації й концептуалізації описуваної царини.

Література:

1. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с.
2. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : Словник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
3. Руденко В.І. Словничок «Азбука моралі» : Навч. посіб., 1500 слів. 87 с. (режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/posibnik-slovnik-skarbnicka-sliv-115913.html>)
4. Thomasson, Amie L. Basic Ontological Categories and How to Use Them [presented at the Eastern APA, December 1995 and at the California Institute of Technology, March 1996 under the title «On What there Might Be»]. 1996. 128 p.
5. Єсипенко Н. Г. Концепт, концептуалізація, концептуальний аналіз. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2011. № 56. С. 77–80.
6. Джелілова Л. Р. Психологічні особливості розвитку професійного мислення у майбутніх вчителів початкової школи: Автореферат дис. на здобуття наук, ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л. Р. Джелілова. Одеса, 2008. 19 с.
7. Дзундза В. В. Формування професійного мислення майбутніх правознавців / В. В. Дзундза // *Духовність особистості : методологія, теорія і практика*. 2011. №3 (44). С. 24–29.
8. Засєкіна Л. В. Особливості формування професійно-творчого мислення майбутнього фахівця іноземної мови: дис. канд. псих. наук : спец. 19.00.07 / Л. В. Засєкіна. Луцьк, 2000. 200 с.
9. Стасюк Т. В. (2020). Терміносфера новітніх технологій : лінгво-соціо-когнітивні чинники формування та розвитку: дис. ... д-ра філолог. наук: 10.02.01 / Ін-т української мови НАН України. К., 518 с.
10. Універсальний словник-енциклопедія (режим доступу: https://slovnuk.me/dict/vts/працьовитість#google_vignette)
11. Sharp Coder. Значення слова: Працьовитість (режим доступу: <https://uk.sharpcoderblog.com/blog/meaning-behind-the-word-industriousness>)

12. Десняночка. Працелюбність як загальнолюдська моральна якість (режим доступу: <https://desnyanochka.ukr/?p=1169>)
13. Buildstuff. Працьовитість це... (режим доступу: <https://buildstuff.com.ua/pracovitist-ce-viznachenna-pracovitist>)
14. Ukrnova. Що таке працьовитість... (режим доступу: <https://ukrnova.com/suspilstvo/shcho-take-pratsovivist.html>)
15. Психологіс. Енциклопедія практичної психології. Працьовитість (режим доступу: <http://psychologis.com.ua/trudolyubie.htm>)
16. Словник UA. Портал української мови та культури. Організованість (режим доступу: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=організованість>)
17. Пошук у словниках. Організованість (режим доступу: <https://uadict.com/організованість>)
18. Збірник наукових статей. Дисциплінованість і організованість (режим доступу: http://psih.pp.ua/03763_дисциплінованість_i_організованість)
19. Словник UA. Портал української мови та культури. Відповідальність (режим доступу: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=відповідальність>)
20. Вікіпедія. Відповідальність (режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Відповідальність>)
21. Інтернет-довідник корисної інформації. Відповідальність – що це таке, визначення та поняття (режим доступу: https://uk.economy-pedia.com/11032729-responsibility#google_vignette)
22. Школа для лідерів, які прагнуть змін. Відповідальність як феномен (режим доступу: <https://kmbis.ua/ua/article/vidpovidalnist-yak-fenomen>)
23. Науковий портал. Професійна відповідальність: сутність та структура (режим доступу: <https://nauka.udpu.edu.ua/1-2-profesijna-vidpovidalnist-sutnist-ta-struktura/>)
24. Знання. Витлумачте лексичне значення слів (режим доступу: <https://znaniya.com/task/53916370>)
25. Український психологічний ХАБ. Психологічна енциклопедія. Доброзичливість це (режим доступу: <https://www.psykholoh.com/post/доброзичливість-це>)
26. Як зробити. Що таке доброзичливість... (режим доступу: <https://yak.koshachek.com/articles/shho-take-dobrozichlivist-dobrozichivist-ce.html>)
27. Психологіс. Енциклопедія практичної психології. Доброзичливість (режим доступу: http://psychologis.com.ua/dobrozhelatelnost.htm#google_vignette)
28. ОСВІТА.UA. Товариськість як моральна цінність людини (режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10901/>)
29. Словник UA. Портал української мови та культури. Честь (режим доступу: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=честь>)
30. Словник української мови. Честь (режим доступу: <http://ukrlit.org/slovnuk/честь>)
31. Професійна етика. Прояв категорії честі (режим доступу: <http://re.ptngu.com/09.html>)
32. КАЗАВ ТОЙ. Що таке Честь ... (режим доступу: <https://ralloa.kazavtoy.cx.ua/articles/chest-dlja-mene-oznachae.html>)
33. ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ Проблеми захисту честі ... (режим доступу: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/75692A8D9B099597C2257B7B004D2295](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/75692A8D9B099597C2257B7B004D2295))
34. Словник української мови. Совість (режим доступу: <http://ukrlit.org/slovnuk/совість>)
35. Політика. Право. Життя. Інтернет-версія всеукраїнського часопису (режим доступу: http://www.pollawlife.com.ua/2013/09/blog-post_8326.html)
36. Що є для нас совість? Свята Успенська Києво-печерська лавра (режим доступу: <https://lavra.ua/uk/shho-ye-dlya-nas-sovist/>)
37. Що таке совість? Що таке (режим доступу: <https://translations.com.ua/sovist.html>)

Stasiuk T. Conceptualization of moral and ethical values in professional communication

Summary. The article examines the categorization, conceptual and verbalization aspects of the realization of the meanings of the moral and ethical sphere in professional communication. The author substantiates the determining role of moral and ethical values in the formation of a highly moral personality and a effective professional.

Considerable attention is paid to categorization and conceptualization as linguistic categories that produce professional thinking, communication, and professional activity. It has been proven that they determine the cognitive processes of identifying, understanding and solving professional tasks, based on a system of thinking actions and determined by individual and personal traits of a specialist.

The peculiarities of the conceptualization of professional thinking and professional communication are characterized: 1) higher cognitive process of searching, identifying and solving problems of professional activity; 2) specifically professional thinking, which has a practical orientation, concreteness and constructiveness; 3) competent thinking, which has a creative nature, operates with various heuristics as methods of solving professional creative tasks; 4) communication aimed at achieving results, work efficiency, development of responsibility, maintenance of executive and organizational discipline; 5) communication that ensures the coherence of work processes, team cohesion, and a favorable atmosphere.

The peculiarities of the verbalization of moral and ethical concepts in the professional discourse, which is generated by workers, specialists, professionals in their field, analysts, experts and scientists and forms a wide professional conceptual sphere, are studied. It encompasses a set of concepts that verbalize virtues relevant to professional life. The concepts of «hard work», «organization», «responsibility», «benevolence», «friendship», «honor», «conscience» form the core of understanding such aspects of professional life as work productivity, work efficiency, responsibility for results and achievements, executive and organizational discipline.

It has been demonstrated that the moral and ethical sphere in conceptual dimensions in professional communication includes moral, spiritual and cultural aspects of the professional world. It has been proven that it sets the standards of thinking, feeling, and attitude, determines the relevant dominants in professional activity, communication, and therefore the conceptual sphere. The conceptualization of both the highest manifestations of the spirit of an individual and a professional, as well as the most practical concepts of the earthly plane of human existence, which reflect the convenience, comfort, recognition and benefit of people – specialists in their field, has been revealed. It has been established that professional communication is characterized by the wide use of concepts of the cultural conceptual sphere.

Key words: moral and ethical values, categorization, conceptualization, verbalization, professional activity, professional communication.